

Španělská občanská válka (1936–1939) v dokumentech Archivu Národního muzea

DAVID MAJTENYI

ABSTRACT: The Spanish Civil War (1936–1939) in documents in the Archives of the National Museum

This study came about for the anniversary of the outbreak of the civil war in Spain in summer 1936. Its objective is to acquaint specialists and the general public with the archival material stored in the National Museum archive which relates either directly or indirectly to this event in history. Part of this archival material is found in its photographic collections – these are contained in the Labour and National Politics Journalist and Documentary Photo Archive collection. Besides determining the Spanish context within this, the study also briefly explains its history and those running it. A selection of photographs from this collection, divided by topic and given extensive descriptions which here are used as accompanying text describing the particular situation at the time, forms an integral part of this study. Other documenting materials relating to the war in Spain are found in the many personal collections contained within the archive. Specifically, these include the personal collections of JUDr. Robert Flíeder, Vojtěch Mastný, Milan Hodža, Zdeněk Fierlinger and Victor Emanuel Voska. Again, the text does not just discuss the Spanish context, but also a brief history and the organisation of these personal collections. Last but not least, the study also looks at archival material with links to Spain in the latest ANM acquisitions, from the collections received from the Museum of the Workers' Movement. In this regard, this mainly involves a wide-ranging collection of posters, many rare printed materials and an extensive photographic collection. These archive materials, however, have not yet been processed and as such are not yet usable for the public. It is our opinion that this anniversary represents an appropriate opportunity to be reminded of all these facts.

KEY WORDS: Spanish Civil War – Archives of the National Museum – Personal archives

CONTACTS: Bc. David Majtenyi, Národní muzeum – Archiv Národního muzea, Na Zátorách 6, 170 00 Praha 7;
e-mail: david_majtenyi@nm.cz

V letošním roce si připomínáme významné kulaté, již osmdesáté výročí od vypuknutí občanské války ve Španělsku. Ta započala v létě 1936 ve chvíli, kdy proti legálně zvolené republikánské vládě tzv. Lidové fronty, která zvítězila v parlamentních volbách 16. února 1936, vystoupila vojensky velice agresivně část španělské armády. Převrat byl připravován a koncipován v hlavách několika vysokých armádních důstojníků již několik předchozích měsíců. Předznamenával ho rozklad státní správy a mnohé násilnosti na obou stranách polarizované společnosti, rozdělené v pohledu, jakým směrem by se měl ubírat další vývoj země. Za jeho vlastní počátek a potažmo den vypuknutí celé války se považuje 17. červenec. Tohoto horkého letního dne byla severoafrická španělská Melilla bleskově obsazena vzbouřenci. V éteru následně zaznělo heslo „*Nad celým Španělskem je bezoblačno*“, což byl domluvený signál pro rozšíření puče i do kontinentální části Španělska. Zpočátku se pučisté domnívali, že půjde o klasický armádní puč – *pronunciamiento* –, těch ostatně země zažila v uplynulých sto letech mnoho, který nebude mít, stejně jako ty předešlé, dlouhého trvání, a dojde k rychlému převzetí moci. V tu chvíli samozřejmě nikdo nemohl tušit, že se právě rozhořel nesmírně krvavý

konflikt, předznamenávající světovou válku, který bude trvat bezmála tři roky, bude mít široké mezinárodní souvislosti a angažovanost a na jeho konci budou stovky tisíc mrtvých a Španělsko poznamenáno prakticky až do dnešních dnů. Proti sobě se v něm vyprofilovaly dvě na smrt znepřátelené strany, které jedna pro druhou neznaly sebemenšího slitování a odpuštění. Začalo rovněž soupeření na poli propagandy o získání sympatií veřejného mínění na celém světě. Historie občanské války je velice obsáhlá, poměrně nepřehledná a z tohoto důvodu i ne vždy jednoduše interpretovatelná. Naše československá stopa v ní je ale poměrně zásadní, neboť se jí zúčastnilo více než dva tisíce našich bývalých spoluobčanů, z nichž několik set v ní položilo své životy a ve Španělsku našlo svůj hrob. To je ale jen jeden z důvodů, nikoliv jediný, proč o ni ani po letech neupadá zájem odborné veřejnosti.¹

Zmiňované výročí pokládáme za vhodnou příležitost, abychom upozornili na dokumenty, které se k této kapitole našich i světových dějin nacházejí v archivních fondech a sbírkách Národního muzea. Zajímavé a z pohledu případného zájemce velice cenné a unikátní jsou především zdejší fotografické sbírky. Ty jsou uspořádány ve fondu *Novinářský a dokumentační fotoarchiv Práce a Národní politiky*, který je tvořen z bývalých redakčních fotoarchivů deníků *Národní politika* a jeho nástupnické *Práce*.²

Nejvíce fotografického materiálu s tematikou občanské války ve Španělsku se zde nachází ve skupině Věcné. Jedná se o několik set snímků, které postupně získávala redakce Národní politiky od počátku konfliktu v roce 1936. Většina jich, ačkoli byly pracovníkům redakce k dispozici, nebyla pro potřeby deníku nikdy použita. Zajímavý je i jejich původ. Některé z nich byly sice pořízeny jejich fotoreportéry nebo dopisovateli, ale valná část byla zakoupena pro potřeby periodika u renomovaných tiskových agentur a jejich fotografických oddělení napříč celou Evropou. Jejich faktický kaleidoskop fotografie tvoří a z tohoto úhlu pohledu jsou přínosné i pro případné zájemce, kteří se zaobírají právě činností mediálních agentur

- 1 Pro případné zájemce o historii občanské války a její mezinárodní souvislosti můžeme doporučit například: Antony BEEVOR, *Španělská občanská válka 1936–1939*, Praha – Plzeň 2004; George ORWELL, *Hold Katalánsku a Ohlédnutí za Španělskou válkou*, Odeon, Praha 1991; Andrée BACHOUDOVÁ, *Franco, neboli o úspěchu průměrného člověka*, Praha 2008; Roman ČÍLEK, *Krvavá předehra. Španělsko, 1936–1939: Občanská válka a zahraniční intervence*, Praha 2004, popřípadě Jiří CHALUPA, *Jak umírá diktatura. Pád Frankova režimu ve Španělsku*, Votobia 1997 nebo Jiří CHALUPA, *Don Carlos a ti druzí – Karlistické války ve Španělsku v letech 1833–1939*, Praha 2008, popřípadě Jiří RAJLICH – David MAJTENYI, *Jan Ferák a ti druzí – českoslovenští letci, letouny a interbrigadisté v občanské válce ve Španělsku v letech 1936–1939*, Cheb 2012. Z česky dosud nevydaných je možné doporučit dnes již klasické dílo Hugh THOMAS, *The Spanish Civil War*, London 2009 (poprvé již 1961) nebo Paul PRESTON, *The Spanish Civil War. Reaction, Revolution and Revenge*. Harper Parnennial, London 2006.
- 2 Fotoarchiv obou bývalých deníků (po roce 1945, kdy přestala Národní politika vycházet, byl její fotoarchiv převzat nástupnickým periodikem, odborářskou Prací) se dostal do ANM v šedesátých letech a tím se ho podařilo zachránit před fakticky jistou skartací. K jeho pořádání došlo následně v několika etapách, nejprve na počátku sedmdesátých let a finálně pak v letech 1982–1985. Při zpracovávání bylo rozhodnuto o jeho členění do tří základních skupin: 1. *Osoby* – fotografie významných osobností, které jsou řazeny na základě abecedního pořádku; 2. *Topografie* – materiály jsou uspořádány podle zeměpisného členění (*a* – Praha, řazena podle čtvrtí; *b* – Československo, abecedně podle míst a *c* – Svět, podle světadílů a zemí) a konečně 3. *Věcná část* – ta je uspořádána abecedně podle věcných hesel. Na pořádání fondu se podíleli tehdejší pracovníci ANM, topografickou část zpracovávala Jana Svobodová, další části obecnou tematiku a osoby potom Ilsa Schlosserová, Emilie Pecharová a Helena Chalupová spolu s ředitelem archivu PhDr. Alešem Chalupou. V současné době probíhá v ANM částečná digitalizace tohoto fondu.

tehdejší Evropy.³ Mnohé z nich jsou pak opravdu unikátní, a dokonce nepotvrzují ani zažitá kliše, že historická fotografie může být buď kvalitní, anebo raritní, ale nikoliv obojí dohromady. I případný potenciální badatel, který se problematikou zabývá detailněji, totiž mezi nimi nalezne plejádu doposud nikde nepublikovaných fotografií. Na tomto místě bychom například určitě mimo jiné mohli vyzdvihnout snímky, které byly pořízeny na přelomu léta a podzimu v obléhaném Madridu, dále pak snímky dokumentující dobytí severních provincií anebo jihošpanělské Malagy a výčet by rozhodně nebyl úplný. Obzvláště některé momentky pak svou syrovostí podtrhují zruďnost a tragické dopady války na civilní obyvatelstvo. Výběr některých z těchto zajímavých snímků tvoří spolu s detailními popisky i doprovod tohoto textu. Za zmínku rozhodně stojí i to, že vzhledem k středostavovskému zaměření a politické orientaci deníku není nikterak překvapujícím fakt, že redakce vcelku nepokrytě při obstarávání fotografií preferovala jen jednu stranu konfliktu, a to nacionalisty nebo, chceme-li, pučisty caudilla Francisca Franca. Tato akcentace pouze na jednu válčící stranu je velice patrná především na fotografiích zobrazujících utrpení civilistů a internacionální elementy konfliktu a také v tom, že procento snímků, které jsou zaměřeny na vládní, respektive republikánské síly, je v celkovém souhrnu velice nízké.⁴ Chybějící nestrannost pak představuje při historickém bádání problém a je samozřejmě na škodu věci a případný zájemce nebo badatel je odkázán i na práci s alternativními zdroji.⁵

Při pořádání a členění tohoto archivního fondu bylo jeho zpracovateli rozhodnuto, že část fotografií, které se také vztahují k této válce a byly původně uloženy ve stejné složce, se z celku vyjmu a přiřadí se k personáliím u vytvořené skupiny Osoby. Jedná se řádově o další desítky snímků (některé opět raritní) převážně španělských politických představitelů té doby, ale i význačných světových představitelů či činovníků mezinárodního komunistického hnutí, kteří mají s děním ve Španělsku ať již přímou, nebo nepřímou souvislost.⁶

Když opustíme zorné pole fotoarchivů, tak další archiválie, které mají ke konfliktu vztah a jsou uloženy v ANM, se nacházejí v některých z tzv. osobních fondů.⁷ Jedná se samozřejmě především o fondy, ve kterých jsou zpracovány osobní pozůstalosti politicky činných osob-

3 Blíže k činnosti tiskových agentur i jejich fotografických oddělení například Jan STEJSKAL, *Zprávy z českého století – tiskové agentury a česká společnost 1848–1948*, Praha 2008 nebo Alice BUNZLOVÁ, *Kapitoly z dějin světových tiskových agentur*, Praha 1978.

4 Pro současného badatele je dnes již těžko zodpověditelnou otázkou, nakolik se na zachovalé struktuře fotografické databáze v její orientaci podílelo vlastní zaměření periodika a jak ji, v zájmu objektivitu na druhé straně, dodatečným přetřídováním i účelovou skartací době nepohodlných osob i událostí, mohly měnit nastalé politické proměny, které následovaly v dalších letech, jako okupace, politické procesy v padesátých letech i normalizační čistky po roce 1968.

5 Tyto fotografie se nacházejí ve zmiňovaném fondu Novinářský a dokumentační fotoarchiv Práce a Národní politiky, konkrétně v jeho části Věcné, kde jsou uloženy v kartonu č. 43, který je tvořen inventárními jednotkami 975 až 981, obsahujícími celkem 359 snímků. Podle původního a ne úplně přesného členění je v nich fotografický materiál rozdělen na 1. *cizí vojska ve válce I. a II.* a na 2. *zničená města*.

6 Jen namátkou můžeme zmínit fotografie, které se vztahují k osobám Francisca Franca (1892–1975), Dolorés Ibarruri (1895–1989), Juana Negrína (1892–1956), Jiřího Dimitrova (1882–1949), Josipa Broze Tita (1892–1980) a mnohých dalších.

7 Osobní fondy, někdy též nazývané i jako pozůstalostní, se nacházejí v ANM v hojné míře. Jejich získávání i následné pořádání je neodmyslitelně spjata především s osobou tehdejšího ředitele archivu PhDr. Aleše Chalupy. Ten se v rámci působení ve své funkci zaměřil na tuto archivní skupinu a díky němu se ANM podařilo získat množství dnes opravdu vysoce unikátního a ceněného materiálu, který patří v současné době i k badatelsky nejvyužívanějším.

ností z období první republiky. Na následujících řádcích uvedeme některé z nejdůležitějších, ve kterých se dají dohledat zajímavé informace se vztahem k občanské válce.

JUDr. Robert Flieder (* 28. 5. 1890, Pacov – † 16. 8. 1957, Praha) působil v diplomatických službách již od počátku první republiky. Jeho posláním kariérního diplomata ho zavedlo doslova do všech koutů Evropy – Rakouska, Švýcarska, ke Společnosti národů, do Polska, Švédska, Norska, Litvy, Jugoslávie a konečně i Španělska a Portugalska. V jeho osobním fondu se materiály k občanské válce nacházejí především v části, kde je zpracovaná jeho veřejná činnost a korespondence k jeho působení ve Španělsku a Portugalsku v letech 1935–1937. Vhodně tak doplňuje materiály uložené v AMZV. Zprávami, obsahujícími množství údajů a detailních informací o průběhu konfliktu, ale i například o angažovanosti československých státních příslušníků v něm, spolu se svým spolupracovníkem Zdeňkem Formánkem zásobovali centrálu MZV v Černínském paláci.⁸

Vojtěch Mastný (* 18. 3. 1874, Manětín – † 20. 1. 1954, Praha) byl významný československý právník a diplomat. Politickým zaměřením byl, ačkoliv nečlen politické strany, bytostný konzervativce. Jako velvyslanec byl považován za jednoho z nejschopnějších, a působil proto v zemích pro republiku klíčových zemích – Londýně (1920–1925), Římě (1925–1932) a konečně i v Berlíně (1932–1939). Ve vztahu k občanské válce je zajímavá například korespondence s centrálou ministerstva zahraničních věcí v Praze a zároveň i jeho soukromá korespondence s množstvím veřejně angažovaných osob druhé poloviny třicátých let.⁹

Milan Hodža (* 1. 2. 1878, Sučany – † 27. 6. 1944, Clearwater) byl významný československý politik a jeden z představitelů agrární strany, několikanásobný ministr a v letech 1935–1938 i předseda vlády Československé republiky. Po odchodu do emigrace se usadil v USA, kde později i zemřel. Jako předseda vlády v době španělského konfliktu se aktivně podílel na utváření zahraniční politiky tzv. neintervence.¹⁰

Zdeněk Fierlinger (* 11. 7. 1891, Olomouc – † 2. 5. 1976, Praha) byl sociálnědemokratický a později komunistický politik, který zastával v letech 1945–1946 post předsedy vlády Československé republiky. Ještě předtím působil v rozmezí let 1937–1945 jako velvyslanec ČSR v Moskvě. Korespondence z tohoto údobí je důležitá i právě ve vztahu k občanské válce ve Španělsku.¹¹

Victor Emanuel Voska (* 4. 11. 1875, Kutná Hora – † 1. 4. 1960, Praha) byl českoamerický podnikatel, novinář a politický činitel. Proslavil se především svou kariérou špiona. V letech

8 Pozůstalost Roberta Fliedera předali jeho dědicové ANM v roce 1987, je (jako Inventář č. 103, NAD č. 151) tvořena 16 kartony o 1119 inventárních jednotkách a v roce 1988 ji uspořádala a zinventarizovala Milena Černá. Více informací například Jan NĚMEČEK, *Soumrak a úsvit československé diplomacie* 2008, popřípadě velice zdařile zpracovaná bakalářská práce z roku 2006 Mgr. Miloslav BREJCHA, *Československý diplomat JUDr. Robert Flieder* (přístupná na <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/27222/>; accessed 2016-11-12).

9 Materiály z pozůstalosti Vojtěcha Mastného byly z NM do ANM převedeny v roce 1954. Jeho osobní fond (Inventář č. 1, NAD č. 245) má celkový rozsah 31 kartonů, které zahrnují 2059 inventárních jednotek. První část byla uspořádána v roce 1959, druhá pak v roce 1981. Na inventarizaci se podíleli Aleš Chalupa, Karel Petrů a Emilie Pecharová. Více informací ke jmenovanému např. Vojtěch MASTNÝ, *Vzpomínky diplomata* 1997.

10 Pozůstalost Milana Hodži se dostala do ANM od jeho dědiček v roce 1982. Rozsah jeho zpracovaného fondu (Inventář č. 84, NAD č. 173) je 21 kartonů a 1 balík, obsahující 796 inventárních jednotek a byl zpracován v roce 1983 Emilií Pecharovou.

11 Pozůstalost Zdeňka Fierlingera (Inventář č. 199, NAD č. 149), poměrně velice obsáhlá, je tvořena 111 kartony a má 2462 inventárních jednotek a na jejím uspořádání se podíleli nejprve v roce 1980 Aleš Chalupa a později v letech 1995–1997 Libor Jůn.

1936–1937 pak stál v čele Výboru pro pomoc demokratickému Španělsku¹² a po návratu z USA, kde strávil druhou světovou válku, se stal rovněž i předsedou obnovené Společnosti přátel demokratického Španělska. Později byl v padesátých letech na základě vykonstruovaných obvinění zatčen a figuroval jako obviněný v jednom z následujících politických procesů.¹³

Jako poslední zdroj informací k občanské válce ve Španělsku můžeme uvést nejnovější získanou akvizici v rámci ANM a potažmo celého Národního muzea, a tou jsou archiválie z přebíraného Muzea dělnického hnutí (MDH).¹⁴ O množství materiálu, který má k tématu vztah, nejlépe vypovídá fakt, že na půdě MDH byla 4. 4. 2009 uspořádána vědecká konference s mezinárodní účastí u příležitosti ukončení španělské občanské války.¹⁵ Historicky velice cenná je především rozsáhlá kolekce originálních plakátů z občanské války. Tato sbírka zahrnuje jednak plakáty španělské provenience, jejichž autory byli jak proslulí Juan Dapena Parrilla nebo José Luis Bardasano, tak i množství anonymních tvůrců. Jejich charakteristickým rysem je estetický duch avantgardy ovlivněný ruským konstruktivismem.¹⁶ Další část sbírky je tvořena československými plakáty, které vznikly jako svého druhu odezva na pro-

12 Výbor pro pomoc demokratickému Španělsku vznikl 22. října 1936 na základě iniciativy KSČ, k jeho výzvě se připojily takové osobnosti tehdejšího života jako Karel Josef Beneš, Lumír Čivrný, dr. Bohuslav Ečer, Emil Filla, doc. dr. Josef Fischer, prof. Josef Ludvík Fischer, Nataša Gollová, František Halas, dr. Jan Herben, dr. Jaroslav Heyrovský, Josef Hora, Peter Jilemnický, Josef Kopta, Jaroslav Kratochvíl, Helena Malířová, dr. Zdeněk Nejedlý, Stanislav Kostka Neumann, Ivan Olbracht, Josef Věromír Pleva, dr. Ivan Sekanina, dr. Bedřich Václavek, Václav Vydra aj. Vesměs tedy osobnosti z levé části politického spektra. V čele Výboru stálo prezidium ve složení předseda Emanuel V. Voska (za Volnou myšlenku), místopředsedové dr. Klára Červinková, Josef Pešek, dr. Jan Zelenka (tajemník Jednotného svazu soukromých zaměstnanců), jednatel prof. Josef Lukl Hromádka (profesor Husovy evangelické fakulty), tajemník dr. Ivan Sekanina (komunistický právník) a pokladník Jindřich Veselý (jednatel Solidarity). Rok po založení tvořilo Výbor pro pomoc demokratickému Španělsku více než 60 společenských organizací a aktivně pracovalo přes 50 místních odboček. Na naléhání čs. úřadů byl Výbor pro pomoc demokratickému Španělsku 3. listopadu 1937 legalizován podle spolkového zákona (aby mohl pořádat peněžní sbírky; předtím tak činil v rozporu s tehdejšími čs. zákony), a to pod názvem Společnost přátel demokratického Španělska. Pro případné zájemce o bližší informace odkazují na: Jiří RAJLICH – David MAJTEŇVÍ, *Jan Ferkal*, s. 56–59.

13 Pozůstalost E. V. Vosky získal ANM v roce 1992 z tehdejšího federálního ministerstva vnitra. Fond, který není do současné doby náležitě uspořádán, zahrnuje celkem 35 kartonů a jeho další část o 21 kartonech je deponována ve VÚA – VHA v Praze – Ruzyni. Barvitě osudy E. V. Vosky jsou velice poutavě zpracovány viz Ivan Brož, *Masarykův vyzvědač*, Praha 2004.

14 Muzeum dělnického hnutí o. p. s., vzniklo v roce 1990 spojením tří bývalých muzeí – Muzea Klementa Gottwalda, Muzea Julia Fučíka a Muzea V. I. Lenina. Jeho prvotním smyslem bylo uchování sbírkových fondů těchto tří muzeí jako součást kulturního dědictví a jejich veřejné využití pro studium novodobých dějin do roku 1989. Souhrnný počet sbírkových předmětů dosahuje počtu takřka 700 000. Na základě darovací smlouvy mezi ředitelkou MDH RSDr. Libuší Eliášovou a generálním ředitelem NM PhDr. Michalem Lukešem, Ph. D., ze dne 21. 5. 2014 dochází k přebírání všech sbírkových fondů MDH.

15 Mezi účastníky konference, na jejímž pořádání se podílel i Národní archiv a Instituto Cervantes v Praze, byli přítomni např. prof. PhDr. Vladimír Nálevka, CSc. z ÚSD FF UK, doc. PhDr. Miroslav Ransdorf, CSc., PhDr. Zdeněk Hrabica, Petr Lukeš, doc. PhDr. Věra Beranová, CSc., PhDr. Otto Novák, CSc., ze Španělska dorazivší Manuel Ortiz, jeden z posledních v té době ještě žijících československých interbrigadistů Adolf Vodička se svojí ženou a mnozí další. Sborník Muzea dělnického hnutí 2/2009 – 70. výročí ukončení španělské občanské války.

16 Tvorba plakátů během občanské války, jejich tvůrci, motivy i zdroje jejich ovlivnění a inspirace jsou nejlépe zpracovány ve španělské odborné publikaci – Alfonso GUERRA – Manuel GARCÍA – Julio AROSTEGUI – Gabriel JACKSON – Jaime BRIHUEGA – Enric SATUÉ, *Carteles de la Guerra 1936–1939 – Colección Fundación Pablo Iglesias*. Barcelona 2004.

klamované heslo *U Madridu se bojuje za Prahu* především ve spojitosti s činností Společnosti přátel demokratického Španělska. Právě při příležitosti pořádané konference došlo i k částečnému zdigitalizování této bohaté sbírky. Některé z plakátů přinášíme v přetištěné podobě i na těchto stránkách. Další sbírkové předměty k tématu španělské občanské války se nalézají i ve zdejším oddělení výtvarného umění, ve sbírkách periodik, drobných tisků i v muzejní knihovně.¹⁷ V neposlední řadě musíme zmínit i muzejní fotografickou sbírku bohatou na dobové fotografie ze druhé poloviny třicátých let. V ní se nacházejí jak fotografie dokumentující vlastní účast československých interbrigadistů, tak i odezvu v Československu na dění na Pyrenejském poloostrově v podobě protifašistických shromáždění a manifestací na podporu bojujícího Španělska.

Archivního materiálu ke španělské občanské válce je tedy v bývalém MDH skutečně mnoho. V aktuálním vztahu k MDH pak v současné době dochází stále k přebírání jednotlivých sbírkových fondů a jejich následnému ukládání na detašované pracoviště v depozitáři ANM v Terezíně. V budoucnu se počítá souběžně s jejich průběžnou inventarizací i s jejich postupným zpřístupňováním pro badatelskou veřejnost, materiály ke španělské občanské válce samozřejmě nevyjímaje.

Popisky k fotografiím:

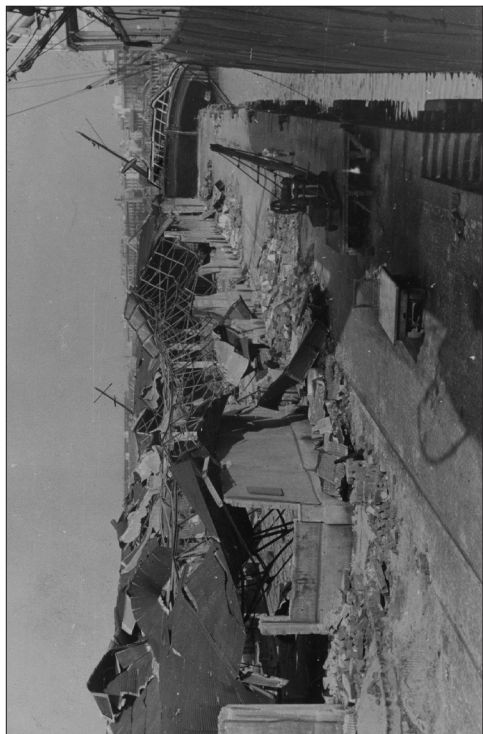
1–4 San Sebastian. *Přímořské letovisko San Sebastian (baskicky Donostia) poblíž španělsko-francouzských hranic mělo na počátku konfliktu pro obě válčící strany mimořádný význam, a to především z geostrategického hlediska. V prvních dnech a týdnech občanské války zůstala jeho vojenská posádka loajální legální vládě. Město tvořilo jedinou spojnici mezi centrálními oblastmi a tzv. severní zónou, která zahrnovala Baskicko, Kantábrii a Asturii. Toho si byly samozřejmě vědomi i nacionalisté, kteří se rozhodli izolovat tyto oblasti na severu Španělska od zbytku území kontrolovaného vládními jednotkami. Část povstalecké armády pod velením generála Emilia Moły zaútočila v srpnu 1936 severně od Pamplony s cílem odříznout celé Baskicko od francouzských hranic, kterými mohla proudit do oblastí potřebná pomoc. Souběžně s tím válečné lodě nacionalistů *España*, *Almirante Cervera* a *Velasco* začaly ostřelovat San Sebastian, který se stal i obětí leteckého bombardování. O obranu města i blízkého Irunu se staraly jednotky anarchistů spolu s baskickými milicemi PNV (Partida nacionalista Vasco). Obrovskému tlaku a materiální i početní převaze nakonec neodolaly, a město byly nuceny vyklidit. San Sebastian tak 14. září 1936 padl do rukou nacionalistů a severní provincie byly definitivně odříznuty od centrálních oblastí i francouzských hranic. Vzhledem k nastalým problémům se zásobováním to pro ně mělo fatální následky. Na prvním snímku jsou zachyceni vládní obránci San Sebastianu (snímek byl redakcí Národní politiky získán z agentury Keyston), na dalších svědectví o bombardování města (Keyston), slavicí nacionalisté po jeho obsazení (Associated press) a konečně snímek zachycující, jak vítězni povstalci odvádějí zajaté obránce města (International graphic press).*

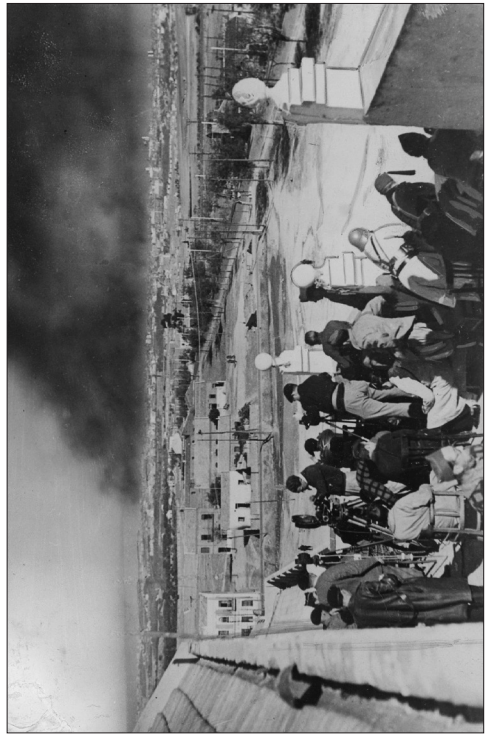
¹⁷ Na tomto místě stojí za to zmínit mezi jinými i vysoce ceněné publikace, které se k občanské válce ve Španělsku vztahují a které se dostaly po druhé světové válce do sbírek muzea. Patří mezi ně například *Anthologie protifašistických umělců* Karla Teigehe z roku 1936. Vznikla jako jakási reakce a odezva převážně levicově orientované části z naší kulturní fronty na dění na Pyrenejském poloostrově. Autory celkem dvaceti čtyř příspěvků v ní jsou mimo jiné Konstantin Biebl, E. F. Burian, František Halas, Marie Majerová, S. K. Neumann, Vítězslav Nezval, Ivan Olbracht, Marie Pujmanová, Vladislav Vančura, Toyen a mnohá další známá jména druhé poloviny třicátých let. Unikátnost publikace spočívá především v tom, že v dochovaném výtisku jsou všichni protagonisté vlastnoručně podepsáni. Mezi další můžeme zařadit i knihu, kterou pod titulem *Za mír a svobodu* vydali českoslovenští dobrovolníci v Barceloně roku 1937 a která vzhledem k malému počtu dochovaných výtisků patří dnes k velice žádaným titulům mezi zájemci o tuto kapitolu našich dějin.

5–8 Barcelona. *Katalánská metropole Barcelona stála věrně – a nutno podotknout, že i aktivně – na straně republiky již od vypuknutí války, a to prakticky až do jejího hořkého konce. Ta podpora měla dva hlavní atributy. Jednak se vládě Lidové fronty podařilo takřka okamžitě získat katalánské nacionalisty, mimo jiné i obnovením autonomního statusu jejich země. V Barceloně bylo sídlo autonomní vlády, tzv. Generalitat de Catalunya v čele s prezidentem Lluísem Companysem (1882–1940), který byl předsedou radikálně levicové katalánské strany Esquerra Republicana de Catalunya. Neméně zásadní byla i odezva, které se pak v celém Katalánsku těšilo anarcho-syndikalistické hnutí, které také od počátku konfliktu podporovalo legální vládu. Silnou podporu zde měly především odborová organizace CNT (Confederación Nacional del Trabajo), dále anarchisté sdružení ve FAI (Federación Anarquista Ibérica) a v neposlední řadě i marxisté z POUM (Partido Obrero de Unificación Marxista). Naproti těmto stranám zde komunisté z PCE (Partido Comunista de España) měli zpočátku vliv pouze marginální. Vše se ale změnilo v květnu 1937. Ona účelově vzniklá koalice Lidové fronty nebyla jednotná, různic bylo mezi jednotlivými stranami v ní sdruženými veliké množství, jako například ta, zda nejprve vyhrát válku, anebo provést revoluci. Vše vygradovalo po několik měsíců doutnajícím sporu otevřeným konfliktem mezi komunisty a anarchisty právě v Barceloně. Bývá také někdy nazýván občanskou válkou v občanské válce. Velice sugestivně tento spor popisuje i jeho přímý účastník George Orwell (1903–1950) ve své bilanční knize vzpomínek na občanskou válku ve Španělsku nazvané Hold Katalánsku. V každém případě při něm a při jeho potlačení přišly o životy stovky, nebo dokonce až tisíce republikánských vojáků. Vliv komunistů, podle kterých se jednalo o „fašistické spiknutí“ nebo „anarcho-trockistický puč“ a za které se postavila i vláda, stoupl. Krvavé nepokoje rovněž stáli premiérský post socialistu Larga Caballera (1869–1946). Čím více se ztenčovalo republikánské území, tím více stoupal význam Barcelony. Během celého konfliktu měla Barcelona obrovský význam pro vládní stranu se svou polohou především z hlediska logistiky a zásobování. Přes její přístav přicházela drtivá část vojenských dodávek, zvláště po uzavření francouzských hranic a pádu severních provincií. Toho si byli samozřejmě vědomi i povstalci a Barcelona se od poloviny roku 1937 stala terčem systematického bombardování především italskými bombardéry, které operovaly z nedalekých Baleárských ostrovů. Pád metropole a její obsazení nacionalisty, který nastal 26. ledna 1939, byl prováděn vlnou zatýkání a poprav, Caudillo Francisco Franco Barceloně její loajalitu republiky nikdy neodpustil. Prezident katalánské samosprávy Companys odešel do exilu ve Francii, ale po jejím obsazení nacisty byl zatčen gestapem a byl vydán zpět do Španělska. Zde ho vojenským tribunálem odsoudili k trestu smrti a 15. října 1940 byl v Barceloně popraven. Na prvním snímku můžeme sledovat triumfální přijetí Lluíse Companyse Barceloňany (Keyston), na dalším skupinu československých skautů na barcelonských barikádách, rozbombardované barcelonské skladiště (Orbis Photo) a konečně vstup povstaleckých vojsk do Barcelony v lednu 1939 (Wide World Photos).*

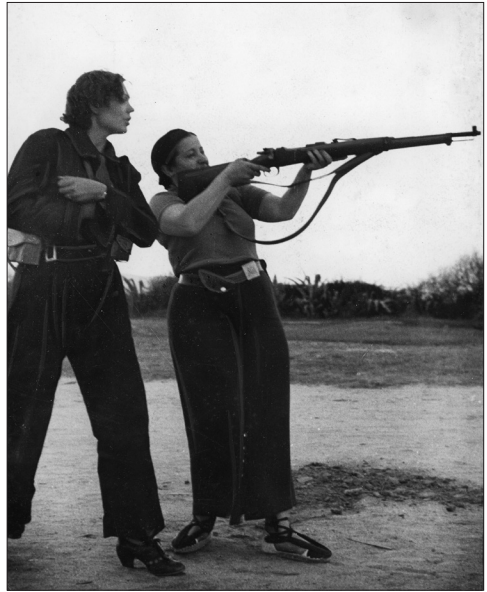
9–12 Madrid. *Hlavní město Španělska Madrid se udrželo v rukou republikánů až do jejich hořkého konce. Nic na tom nezměnila několikerá zoufalá snaha povstalců ho dobýt. První bitva o Madrid proběhla již na podzim 1936. Povstalci na svém postupu k metropoli likvidovali všechna ohniska odporu až 7. listopadu stanuli před jeho branami a z jihozápadu zahájili úder ve směru na Casa del Campo. Vláda v očekávání brzkého dobytí dokonce narychlo přesídlila do bezpečnější Valencie a Franco, jist si svým vítězstvím, již přivázel církevní představitele na připravovanou mši v metropoli. Pak však nastalo obrovské překvapení, ne-li zázrak, které někdy války přinášejí. Navzdory početní i materiální převaze, dennodennímu těžkému bombardování, se zmobilizovaní obyvatelé Madridu, mimo jiné i zaháněni do kouta zprávami o ukrutnostech, které povstalci, zvláště jejich koloniální jednotky, během postupu páchali, ubránili a útok nacionalistů zadrželi a odrazili. Obyvatelstvo jako by ovládal jakýsi fundamentální instinkt bránit své město, k posílení morálky byly promítány propagandistické filmy z období ruské revoluce jako My z Kronštadu nebo Křižník Potěmkin. Svůj bojový křest při obraně metropole prodělaly i mezinárodní brigády, proslavila se především XI. brigáda pod velením Manfreda Sterna (1864–1954) alias generála Emilia Klébera. Hlavní město bylo zachráněno, z velícího generála Josého Menanta Miaji (1878–1958) se rázem stal národní hrdina. Z psychologického hlediska to byla pro vládní síly obrovská vzpruha, kterou se ale bohužel v konečném zúčtování nepodařilo zúročit. Mnoho navíc dokresluje dva dnes již legendární výroky Francisca Franca, které se k této bitvě vážou. První byl ten o páté koloně. Když se ho novináři ptali, kdo Madrid dobude, řekl, že čtyři kolony, které na něj přímo postupují, a pátá jemu loajálních Madridanů, která na něj čeká uvnitř města. Druhý výrok, který pronesl už v návalu vzteku a bezmocnosti, když mu bylo jasné, že v této bitvě hlavní město nezíská, zněl: „Raději Madrid celý zničím, než bych ho nechal marxistům.“ Bitva na Jaramě, která probíhala v únoru 1937, byla dalším pokusem povstalců o odříznutí a následné dobytí Madridu, bitva na Guadalajare v květnu téhož roku taktéž. Právě po porážce v poslední jmenované bitvě si Franco definitivně uvědomil, že momentálně není v silách jeho jednotek Madridu dosáhnout a obrátil proto svou pozornost nejprve severním směrem a později k rozdělení centrálních oblastí kontrolovaných republikány a postupnému ovládnutí Španělska krok za krokem. Těsně před koncem války, když se republika již zmítala v agónii, se Madrid zapsal do povědomí jako místo, kde byl 5. března 1939 ustanoven tzv. Výbor národní obrany pod vedením plukovníka Segismunda Casady (1893–1968). Ten se snažil vytvořit alternativu v té době fakticky již pouze komunistickému vedení vládních sil sdružených kolem prezidenta Juana Negrína (1892–1956). Představitelé výboru doufali, že se jim podaří s Francem dojednat mírové podmínky. Ten však jejich návrhy nevyšly a trval pouze na bezpodmínečné kapitulaci. Do Madridu tak povstalci vstoupili až 28. března 1939 jen tři dny předtím, než Franco oficiálně oznámil definitivní konec občanské války. Na prvním snímku pozorují Madridané letecký útok na své město (Associated press), na druhém jsou civilisté ukrytí v madridském metru (Associated press), na dalším zahraniční reportéři sledující ze střechy jednoho z domů probíhající bitvu (Associated press) a konečně na posledním vstup povstalců do kapitulujícího Madridu v březnu 1939 (Associated press).*

13–15 Ženy v občanské válce. Jedním z pozoruhodných jevů občanské války ve Španělsku byl velice spontánní vzestup ženského hnutí, který se projevil již záhy po vítězství stran Lidové fronty v únoru 1936. Jeho sympatie byly jednoznačně na straně republiky. Podle britského autora, který se občanskou válkou zabývá, Antonyho Beevora, se tak dělo na základě jakéhosi intuitivního poznání, že svržení třídního systému ve své podstatě znamená i konec zkorumpovaného patriarchálního systému. Aktivní v tom byla především anarchistická organizace feministek Mujeres Libres, ale i mnohé další. Vzhledem k tomu není nijak překvapující fakt, že se ženy v rámci své emancipace a zrovnoprávnění aktivně zúčastnily bojových akcí na straně vládních jednotek, a to především v první fázi války. Na frontě jich v různých milicích se zbrani v ruce sloužilo až jeden tisíc, jeden čistě ženský prapor se proslavil i při obraně Madridu. Dalších několik tisíc příslušnic něžného pohlaví pak sloužilo rovněž ve zbrani, ale v týlových oblastech. V tomto kontextu je poměrně známá situace, kterou popisoval tehdejší německý velvyslanec ve Španělsku, jsa šokován, že Franco nařídil popravu několika zajatých milicionárek a pak nerušeně pokračoval v obědě. Tento stav zrovnoprávnění ve zbrani mezi muži a ženami na vládní straně panoval až do doby, kdy se celková vojenská situace vládních jednotek začala zhoršovat a v důsledku autoritativnějšího řízení válečné kampaně se ženy v průběhu roku 1938 musely vrátit k striktně pomocným úlohám v týlu a stranou bojů. Navzdory tradicionalistickému pojetí společnosti sloužily ženy však i v povstaleckém táboře např. jako karlistické Margarity nebo v rámci falangistického Auxilio social, ovšem v obou případech se nejednalo o službu se zbrani v ruce, ale o ošetřování raněných nebo pomocnou službu v zázemí. Snímky byly pořízeny foto-reportéry agentur Internationale Photokorrespondenz, Wide World Photos a Foto Centropress.

16–19 Plakáty SRI. Čtveřice plakátů propagujících SRI (Socorro Rojo Internacional), tedy Mezinárodní rudou pomoc, což byla komunistická organizace, jakási komunistická alternativa Červeného kříže ovládaná Kominternou, která měla na starosti přerozdělování pomoci mezi civilisty i republikánskými vojáky.

20–23 Plakáty JSU. Tyto další čtyři plakáty měly za úkol upozorňovat mezi veřejností na činnost Svazu socialistické mládeže JSU (Juventudes Socialistas Unificadas), který vznikl na jaře 1936 spojením socialistické a komunistické mládeže. Vliv na jeho působnost tak brzy získali komunisté z PCE (Partido Comunista de España).

HA DICHO EL JEFE DEL GOBIERNO DE LA REPÚBLICA, CAMARADA LARGO CABALLERO

"Y yo pido a todos, absolutamente a todos los partidos políticos y organizaciones sindicales, que haya una tregua en nuestros planes y en nuestra actitud de carácter político; que no pensemos más que en ganar la guerra. Si la guerra no se ganase, no podríamos realizar nuestras aspiraciones de partido o de clase ninguno de los que estamos aquí."

Lo primero es ganar la guerra, y para ganar la guerra, todos, todos nos tenemos que unir: republicanos, socialistas, anarquistas y comunistas. Sin propósito de hegemonía de ninguna clase. En absoluto. Todo esto que signifique querer interponerse, en ciertos momentos, en la acción del Gobierno, inconscientemente se convierte en un acto fascioso de ayuda al enemigo. Yo os pido a todos que al salir de aquí y para eso me he levantado exclusivamente, pongáis de vuestra parte lo que os sea posible para convencer a cuantos con cada uno de vosotros se sientan identificados de que ha llegado ya el momento, a los seis meses de lucha, de que el Gobierno sea el que encauce y dirija la política y la economía nacionales."

"Yo pido a todos los partidos políticos y organizaciones sindicales que el camarada Largo Caballero — que haya una tregua en nuestros planes y en nuestra actitud de carácter político —."

"No es posible aceptar, ni siquiera por los que pensamos más radicalmente, que de una manera esporádica e individual se puedan establecer sistemas y ensayos. Bastante. Los ensayos individuales no pueden llevarnos a ningún fin práctico."

"Habiendo un Gobierno, habiendo un Parlamento y habiendo unas instituciones estatales, son éstos los que tienen que marcar las normas y son también los llamados a hacerlas cumplir."

GETXIA - VALENCIA - COMENIO S.E.T.-C.R.T.

1 LAS 10 REIVINDICACIONES DE LA JUVENTUD

Que el Gobierno del Frente Popular conceda todos los derechos civiles y políticos a la juventud desde los 18 años y que los soldados del Ejército, la Marina y la Aviación disfruten por igual tales derechos.

JSU
de ESPAÑA

CAMARADA:

El Gobierno de Largo Caballero ganará la Guerra Civil

porque...

en las guerras modernas, al lado de los mandos, las tropas y el armamento, actúan otros sectores, de importancia decisiva, de carácter ideológico y económico.

Porque...

las guerras modernas no las hace sólo el Ejército, sino la población entera detrás del frente.

Y nuestras ventajas militares, económicas e ideológicas son éstas:

Frente a diez millones de habitantes en las regiones que ocupan los rebeldes viven quince millones en las regiones que ocupamos. España cuenta con veinticinco grandes ciudades, de más de 50.000 habitantes. De ellas, catorce están en nuestras manos.

Y las principales son: Madrid, Barcelona, Valencia y Bilbao.

Las provincias industriales están en manos del Gobierno Largo Caballero.

Las industrias de guerra principales están en manos del Gobierno Largo Caballero.

Las grandes obras eléctricas del Sur de los Pirineos.

El 75 por 100 de las minas de carbón.

Las minas de hierro y cinc (Bilbao y Santander).

Las minas de plomo (Cartagena y Linares).

Las minas de mercurio (Almadén).

Las grandes fábricas químicas (Madrid, Bilbao y Barcelona).

Las fábricas de productos alimenticios (Valencia, Madrid y Barcelona).

Todo ello en nuestras manos.

El Banco de España posee uno de los mayores tesoros de oro de Europa.

Y está en nuestras manos.

Es decir:

Si la una intervención extranjera hubiese sido efectiva, hubiéramos logrado en plazo muy corto el aplastamiento del fascismo.

Tardaremos más.

Costará mayores esfuerzos, pero

TRIUNFAREMOS.

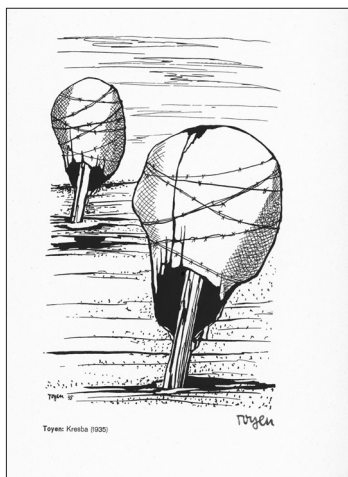
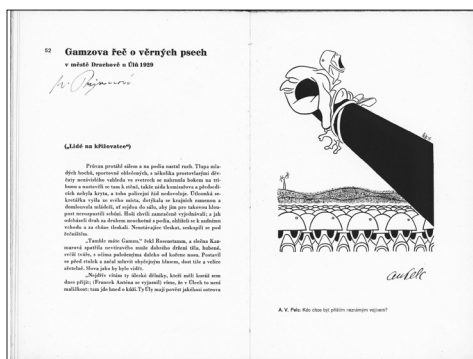
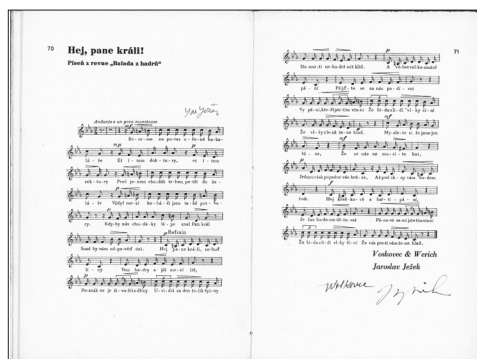
Porque, en definitiva, el Gobierno Largo Caballero se apoya en las masas obreras de las ciudades y también en los millones de campesinos pobres, que saben muy bien quién ha de concederles créditos y tierra.

Si añadimos a estas ventajas materiales las ventajas morales que ofrece: La moral elevada, la organización y la disciplina...

El Gobierno Largo Caballero será el Gobierno de la victoria.

UNION POLIGRAFICA, Barrio Maritimo, 28, Teléfonos 3225 y 3631

24–26 (Anthologie). *Anthologie protifašistických umělců – celkem dvacet čtyři představitelů našeho kulturního života druhé poloviny třicátých let se rozhodlo formou svých osobních příspěvků dát najevo svůj názor na příčiny vypuknutí občanské války ve Španělsku v létě roku 1936 i možné důsledky v případě netečnosti vlády své země a vyburcovat tím veřejné mínění. Společnou identifikací nepřítele se tak postavili do stejné řady jako jejich kolegové z většiny evropských zemí. Evropská kulturní fronta se velice rázně postavila na stranu obránců republiky. V abecedním pořadí uvádíme autory: František Bidlo, Konstantin Biebel, E. F. Burian, František Halas, Adolf Hoffmeister, Jindřich Hořejší, Jaroslav Ježek, Karel Konrád, Jaroslav Kratochvíl, Marie Majerová, Helena Malířová, Stanislav Kostka Neumann, Vítězslav Nezval, Jan Noha, Laco Novomeský, Ivan Olbracht, Antonín Pelc, Marie Pujmanová, Jindřich Štyrský, Karel Teige, Toyen, Vladislav Vančura, Jiří Voskovec a Jan Werich.*

Tato práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury ČR v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum - DKRVO, IČ IČ 00023272, 2016/23.